

ИЗКЛЮЧАЩИ ВИНАТА ОБСТОЯТЕЛСТВА

ПРАКТИКА НА ВЪРХОВНИЯ СЪД И ВЪРХОВНИЯ КАСАЦИОНЕН СЪД ПО НАКАЗАТЕЛНИ ДЕЛА

(проф. Румен Марков)

.....

II. ГРЕШКА – ЧЛ. 14 НК

1. Грешката – основното обстоятелство, изключващо вината

В наказателните закони на други страни основанията, изключващи вината, или изобщо не са регламентирани, или е уредена само „грешката“¹. В българския НК грешката не е единственото, но е основното или главното обстоятелство, изключващо вината², доколкото съдържанието на чл. 15 може да се изведе с лекота от това на чл. 11, ал. 3 НК, и е спорно дали изпълнението на противоправна заповед по чл. 16 НК наистина изключва вината или друго свойство на престъплението. Нормата на чл. 14 НК добавя, а не „дублира“ нормативен регламент, поради което безспорно има своята самостоятелна роля и място в закона. По същество в разпоредбата на чл. 14, ал. 1 НК се съдържа втора редакция на интелектуалния момент на умисъла (но не второ и различно понятие за него), наред с тази по чл. 11, ал. 2 НК.

2. Осъществяването на обективните признаци на състава (наказателната противоправност) – задължително условие за прилагането на чл. 14 НК

От законовия текст – „незнанието на фактическите обстоятелства, които принадлежат към състава на престъплението“ е ясно, че самата разпоредба на чл. 14, ал. 1 НК предпоставя осъществен „обективен състав“ на престъпление. Членуването на съществителните „състава“ и „престъплението“ подчертава реалността на извършено деяние, попадащо под определен (установен) законов състав. Изисквайки наказателна противоправност на извършеното деяние, чл. 14 НК всъщност допълва чл. 11, ал. 1 НК, който свързва вината само с осъществено общественоопасно деяние. Става ясно, че вината предпоставя не само общественоопасно, но и противоправно деяние³.

¹ Институтът на грешката е уреден, например, в наказателните закони на Германия (§ 16), Австрия (§ 9), Япония (чл. 38, т. 2, 3), на някои американски щати (например Ню Йорк – чл. 15.20) и др.

Изключение прави руският НК, чийто чл. 28, т. 1 урежда, ако използваме нашата терминология, „случайното деяние“, а чл. 28, т. 2 – „невъзможността за предотвратяване на последиците“.

² Наказателните закони на Германия и Австрия не уреждат умисъла. Понятието за него се извежда по аргумент на противното от разпоредбата за грешката.

³ За съзнаването на обществената опасност на конкретното съставомерно деяние, съставляващо елемент на умисъла, а възможността за него – на непредпазливостта, е абсолютно задължително наличието на представи относно всички обективни, но съставомерни обстоятелства. Именно те, като съществени характеристики на всеки вид престъпление, в своята съвкупност, отразяват в закона наличието на обществената опасност на съответния вид престъпни деяния. Така че „незнанието“ на което и да е съставомерно обстоятелство изключва представата за обществената опасност на конкретното, обективно съставомерно деяние (вж. II., 6.).

Отделно, ако деянието е само общественоопасно, но не и противоправно, то причинява единствено несъставомерни общественоопасни последици. Много е вероятно тези несъставомерни последици в конкретен случай да са две и повече, и към тях деецът да има различно психическо отношение. Невъзможно е тогава да бъде определена формата на вината.

Думата е за предпоставките на вината, а не за нейното съдържание, включващо съгласно чл. 11, ал. 1–3 НК, съзнаването, или поне възможността за това, на обществената опасност, но не и на противоправността.

3. „Обратната грешка“ („мнимо престъпление“)

„Грешка има, когато е даден обективен състав, а липсва субективният“. При „обратната грешка“ или т.нар. „мнимо престъпление“ – „липсва обективният състав, а е налице субективният“ (но само в съзнанието на субекта на деянието – бел. моя, Р.М.). Дори деянието обективно да е с висока степен на обществена опасност, щом „липсва обективният състав“, то не е наказателно противоправно и не представлява престъпление. Престъплението не съществува в действителността, а само във въображението на дееца. Деецът се заблуждава, че върши престъпление, погрешно мислейки, че извършеното е обявено за наказуемо, или че не малозначително, или че липсва обстоятелство по чл. 12–13а НК, или че нарушава изискванията на тези разпоредби, например като превишава пределите на неизбежната отбрана. „Мнимото престъпление е ненаказуемо, защото липсата на обективен състав, липсата на противоправност, не може да се запълни от наличността на субективния състав, от погрешната представа на дееца“⁴ или както се казва в старата германска доктрина „грешката и въображението не могат да превърнат правото в неправда“.

4. „Незнанието“ по чл. 14 НК

Грешка, в най-широк смисъл, означава разминаване на представите на дееца с действителността.

Преди всичко, наказателноправният институт на грешката е приложим само ако тя е реална, а не просто заявена или претендирана. Грешката, като изключващо вината обстоятелство, няма общо със защитната позиция на подсъдимия, чиито представи по време на престъплението адекватно отразяват обективната действителност⁵.

„Незнанието“⁶ по чл. 14 НК е „поради липса на всякакви или поради неверни представи“ за фактическите обстоятелства (Р. 434-06-I)⁷. Във всички случаи липсва правилна или съответстващата представа относно признак на осъществения „обективен състав“. „Грешката може да се дължи на липса на съответно възприятие...на неправилно възприятие...или на неправилна логическа обработка на възприятието“⁸.

В доктрината е застъпено становището, че по-правилният термин от „незнанието“ е „несъзнаването“, тъй като може да се знае нещо по принцип, но да не се съзнава в конкретния случай, докато всяко съзнаване на дадено обстоятелство в конкретния случай включва неговото знание по принцип⁹.

⁴ Долапчиев, Н. Цит. съч, с. 279–280. Вж. също: Романо, Ш. Х. Коментар на Наказателния закон. т. I, част първа. С.: Печатница „С. М. Стайков“, 1933, с. 335; Ненов, Ив. Цит. съч., с. 347; Гиргинов, А. Цит. съч., с. 392–394. Това е основна постановка, на която много държим, и на която се основаваме при развитието на нашата теза в дискусиата по-долу (II.13.)

⁵ Например защитната позиция, че „считал, че придобива злато, а не наркотично вещество“ (Р. 512-02-I). Вж. и Р. 496-94-II.

⁶ Вж. например, „незнание“ (Р. 797-75-III), „няма знание“ (Р. 495-08-I), „не съставлява незнание“ (Р. 138-07-III) и др.

⁷ „Институтът, регламентиран в чл. 14, ал. 1 НК, е приложим при липса на представи, или погрешни такива по отношение на фактическите признаци, които принадлежат към състава на престъплението...“ (Р. 646-06-III).

⁸ Вж. Ненов, Ив. Цит. съч., с. 346.

⁹ Вж. Гиргинов, А. Цит. съч., с. 391; Долапчиев, Н. Цит. съч, с. 260, 270; Манчев, Н. Грешката в наказателното право. С.: Издателство на БАН, 1974, с. 42.

Деецът е „знаел“, че пострадалият се намира в гората, но не и „точно къде е местонахождението му“. Въпреки знанието за присъствието на пострадалия в района, като „е стрелял само по слухови възприятия“ и „при липса на видимост“ не е „съзнавал“, че „с произведения от него изстрел може да засегне пострадалия“ (Р. 320-72-III).